

Kutadgu Bilig Eserindeki Sıfat-Fiillerin İncelenmesi

Yardımcı Doçent HUDA HUSSEIN AZEEZ

Diller Fakültesi- Türkçe Bölümü
E-Post: huda_mustafa2010@colang.uobaghdad.edu.iq

دراسة للصفات الفعلية في كوتادكو بيليك

م. هدى حسين عزيز

كلية اللغات - قسم اللغة التركية

البريد الإلكتروني: huda_mustafa2010@colang.uobaghdad.edu.iq

Özet

Araştırmanın amacı: Eeserde bulunan sıfat-fiiller incelenmiştir.

Kutadgu Bilig, Türkler İslamiyete geçtikten sonraki ilk önemli eserlerdendir. Ayrıca da Yusuf Has Hacıp tarafından yazılmıştır. Bu eser yazıldığı dönemde rağbet gördüğü kadar bugün de birkaç araştırmacı tarafından araştırma konusu olmuştur. Bu eser gerek içerik gerekse biçim bakımından birçok araştırmacı tarafından ele alınıp incelenmiştir. Bunlardan araştırmacı Reşit Ramati Arat'ın daha önceki çalışmalarından faydalandım ve bu kaynakça listesinde belirtilmişti. Arat'ın önemli çalışmalarından biri, Kutadgu Bilig gibi Türk edebiyatı açısından önemli birçok eseri günümüz Türkçesine çevirmiş olmasıdır.

Kutadgu Bilig II Fergana nüshası, III Mısır müshası adlı kitaplardan yararlandım. Orijinal eseri Osmanlıcada yazıldığı için beyitleri seçip yeni Türkçeye çevirdim.

Yaptığım bu çalışmadan sıfat- fiil tespit edildikten sonra bunları kullanma sıklığına göre sıraladım.

Anahtar Kelimeler: Kutadgu Bilig, Karahanlı Türkçesi, Sıfat-Fiil, Sıfat,

Giriş

Klasik Türk edebiyatının ilk ürünü olması sebebiyle Kutadgu Bilig önemli bir yere sahiptir. Konu 4 kişi arasında geçen ikişerli diyaloglarla işlenir.

Kutadgu Bilig sözünün anlamı mutluluk veren bilgi anlamında kullanılır. Kutadgu Bilig'deki -gUsıfat-fiil kullanımında sıfat olarak kullanılmıştır.

Bu çalışmada sıfat-fiil incelendiği için Eski Türkçe döneminde yani Orhun ve Uygur döneminde kullanılan sıfat -fiiller aşağıda değindik; çünkü Karahanlı Türkçesini de Eski Türkçe içinde değerlendiren araştırmacılar vardır. O halde Türkçesini kısmen Eski Türkçe içinde değerlendirebiliriz.

Eski Türkçede kullanılan sıfat-fiil ekleri şunlardır;

-dUk: Çoğunlukla görülen geçmiş zaman anlamı verir.

-gmA: Sıfat olarak kullanımı oldukça yaygındır. Kullanımda düşünce yerini -gAn'a bırakmıştır.

-mAz: Eski Türkçe'den beri bütün Türk lehçelerinde yaygın şekilde kullanılan ektir.

-mİş: Geçmiş zaman ifadesi taşıyan sıfat-fiil ektir.

-r, -Ar, -Ur: Bütün tarihi Türk lehçelerinde geniş şekilde kullanılan eklerdir. Ekin üç şekilli oluşunun sebebi, fiil ve gövdelerine farklı eklerin getirilmesidir.

-sIk: Eski Türkçe devresinde bile kullanılışı sınırlı olarak teşkillerine gelecek zaman ve gereklilik ifadesi veren ektir. Sıfat olarak kullanılışı yaygın değildir.

-yUk: Eski Türkçe'de geniş ölçüde kullanılır geçmiş zaman ifadesi veren ektir. Sıfat olarak kullanılışı yaygın değildir.

-dAçI: Gelecek zaman ifadesi veren sıfat -fiil ektir. Geniş ölçüde sıfat olarak kullanılır.

-gII: Eski Türkçede kullanılan -gli sıfat-fiil eki olumsuzluk eki almaz. Bildiğimiz üzere, günümüz Türk lehçelerinde -gli sıfat-fiil eki kullanılmaz. Fakat bu ekin

kalıntısına Dede Korkut Kitabı'nda ve Dîvânu Lugâti't Türk ve Kutadgu Bilig'te rastlanmaktadır.

Bu dönemin sıfat-fiil ekleri genel olarak Orhun ve Uygur dönemindeki eklerle aynıdır. Karahanlı Türkçesinde bazı eklerin sıklığı düşer. -gAn sıfat-fiili -gmA sıfat-fiilinin yerine kullanılmaya başlanır. Kutadgu Bilig'de en çok kullanılan geçmiş zaman -mış sıfat-fiildir.

Ŗimdi bu konuda çalıŝmamızın konusunu ele almaya baŝlıyoruz ve sıfat-fiillerin olarak ayrı ayrı ele alacağız.

1 - Görülmeyen Geçmiş zaman ekleriyle yapılan sıfat-fiiller

“Öğrenilen geçmiş zaman eki bugün -mış, -miş, -muş, -müŝ şeklindedir. Eski Türkçede ekin yalnız -müŝ, -mış olarak düz şekilleri vardır”.(Ergin,2000,301). “Ek, Karahanlı Türkçesinde sıfat-fiillerin önüne gelerek nitelediği isimlerin düşünmesi ile olmuş isimler yapar. Düşen isimlerin aldığı ekleri de alır. Kutadgu Bilig'de “Ögdilmiŝ, Ogdurmiŝ” özel isimleri de bu yolla yapılmıŝtır”.(Bayraktar, 2004,116).

1-1: -mış ekiyle yapılan sıfat-fiiller

Sunkun **açmıŝ** özler kaçan tok bolur

Sukun **a-mış** özler "tamahkarlıkla acıkan kiŝiler"

Negü tir eŝit köngli bıŝmıŝkiŝi

İşin **it-mış** kişi "işin yola koymuŝ kişi"

Bu **kalmıŝ** tiriglik yava kılmagu

Kal-mış tiriglik "kalan ömür"

Bulunmıŝ bu öd kün yava kılmadın

Bulun-mış öd "geçen zaman" (Arat,2007,200)

Baka kör **keürmıŝ** kününgni bu kün

Ke-ür-mış kününgi "geçmiş günlerine"

Küreg men idimin **küremiş** otun

Kamuğ öz yazukka kömüldi bütün

Küre-miş otun "kaçmış asiyim"

tilek arzu birle yüdürgüm nece ben

kuturmuş böri teg ajunnı ultıttım

kutur-muş böri "kudurmuş kurt"

bu yanglık yorarlar **odunmuş** kişi

udınmış tururmız usayuk başı

odun-muş kişi "uyanmış insan"

kögüz kerdim ança yağı **sançmış** er teg

yağı **sanç-mış** er "düşmana galip gelen adam" (Sertkaya,2004,57)

içip **yatmış** et teg udıp odlu keldim

özüm yolda azmış bayatka uyatdım

içip **yat-mış** er "içip yatmış adam"

2 - Geniş Zaman ekleriyle yapılan Sıfat -Fiiller

"Geniş zaman kipi, geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman kipleri gibi, yani fiilin gösterdiği oluş ve kılışın her zaman yapıldığını veya yapılacağını gösteren; bir sınırlama ve kesinlik kavramı taşımayan zamandır. Türkçede geniş zaman -r, -ar, -lr, -Ur ekleri ile kurulur ve şahıs ekleri alarak çekime girer". (Korkmaz, 2007, 100).

2-1: -r, -Ur, -Ar, -er ekiyle yapılan sıfat-fiiller

Kamuğ **teprenür** tındı yudı közi

Tepren-ür tındı "canlı mahluklar"

Kapugda kalın baş yumıttı yorur

Tusulur kişi "faydası dokunacak kişi" (Ölmez,2004,4).

2-2: -mAz ekiyle yapılan sıfat-fiiller

negü iş kılrunğ kişke kingeş

kingeçmez kişke katılma yıraş

kingeç-mez kişke "danışmayan kişi"

neteg beg bolur ol budun erkliği

köni eğrini arda **tutmaz** ögi

köni eğrini arda **tutmaz** ögi "doğruyu eğriyi ayırt edemeyen kişi"

(Fergana,1943,44)

3: Gelecek Zaman ekleriyle yapılan sıfat-fiiller

"Gelecek zaman kipi, fiilin anlattığı işin şimdiki zamandan sonraki bir zamana ait olduğunu gösteren kiptir. "Sıfat-Fiil eklerinde; -GU, -Dacl, -AcAk, -Asl gelecek zaman ifadesidir".(Bayraktar,2004,93). Bu ekin yapısı bakımından sıfat-fiil kökenlidir"..(Korkmaz,2003,623).

3-1: -gU ekiyle yapılan sıfat-fiiller

Sanga ma naru **bargu** öd kün yakın

Bar-gu öd kün yakın "gelecek gün" (Mısır,1943,200).

Yaygı dünya şşndim evrüse yüzi

Kerek **bolgu** edgü turur ay kozi

Bol-gu edgü "götüreceğim iyilik"

Tözike turur bu ölüm **kelgü** kün

ölüm **kel-gü** kün "ölümün geleceği gün"

idi yakış aymış biliglig tüzün

bitmiş bu **kılgı** işngi sözün

kıl-gu işngi "yapacağın iş"

Ölüm itig yok ya **ötgü** yolum

Öt-gü yolum "kurtulacak yolum"

seningde adın yok **sıgingu** idim

yazukum bağışla yölegil kutum

sıgin-gu idim "sığınacak Rabbim"(Hacib,2008,240)

özgüng **yatgu** ornı kör ol belgülüg

yat-gu ornı "yatacağın yer"

baka kör sen em dii lig edgüsin

özgün oldı nimet **yegü kedgüsü**

nimet ye-gü "yiyecek nimet" (Ercilasun, 2008, 293)

3.2. -dAçl ekiyle yapılan sıfat-fiiller

Sini **alktaçı** bu et öz tatgı ol

Sini **alk-taçı** bu et öz "seni bitiren nu nefsanı zevkler"

Körüp **tangladaçı** kanı bir munı

Tangla-daçı kanı "hayret eden adam"

Bilig ol **kiterdeçı** köngül tozı

Bilig **kiter-deçı** köngül tozı "bilgi gieren gönül tozu" (Arat,2015,204).

3.3. -gUçl ekiyle yapılan sıfat-fiiller

Könçinge küvenip kögüz **kerguçı**

Könçinge küvenip kögüz **ker-guçı** "gücüne güvenerek kibirlenen kişi"

sini **yangsaguçı** körüp kamdı köz

sini **yangsa-guçı** körüp "seni kıskananların gözleri"(Sertkaya,2004,61).

3.4.-gli ekiyle yapılan sıfat-fiiller

yava barmasu bu **keligli** tünüm

kel-i-gli tünüm "gelecek gecelerim"

kişilik **kılgı** kişike tuşı

kişilik **kıl-gı** kişi "insanca davranan kişi"

kış erse yana tüş **körügli** karı

tüş **körü-gli** karı "düi gören yaşlı"

işing iş **biligli** kişilerke bir

iş **bil-i-gli** kişi "bilen kişi"

yağız yir özele **önügli** evin

tirip sen tolular sen kaznak evin

ön-ü-gli evin "biten hububat"

uçuglı yoriglı suv içre balık

uç-u-glıyor-ı-glı suv içre balık "uçan yürüyen balık"

kalıkta **uçuglı** kara kuş yorı

seningdin keçümez aya kök böri

uç-u-glı kara kuş yorı "uçan kara kuş sürüsü"

udıgı kişi kodtı yumgı işig

ud-ı-glı kişi "uyuyan kişi"

ay kazmak **uruglı** ajun begleri

kazmak **ur-u-glı** ajun begleri "hazine toplayan dünya beyleri"

yıl ülgı yay erse **tüşegli** yiğit

tüş-e-gli yiğit "düş gören delikanlı"

yoriglı bu yalnguk nece yir anı

yori-glı bu yalnguk "bulunan nimetler" (Arat,2007,200).

Sonuç

- 1- Kutadgu Bilig kitabında bulunan Sıfat-Fiillerini incelemeye çalıştık.
- 2- Sıfat-fiilleri inceledikten sonra sıfat -fiillerin kullanma sıklığını açıkladık:
 - miş sıfat fiili ile 17 adet
 - gll sıfat fiili ile 16 adet
 - gU sıfat fiili ile 14 adet
 - gUçl sıfat fiili ile 6 adet
 - mAz sıfat fiili ile 5 adet
 - ar, -er, -ur, -ür sıfat fiili ile 5 adet
 - dAçı sıfat fiili ile 3 adet
 - dUk sıfat fiili ile 2 adet kelime tespit edilmiştir.

En fazla kullanılan -miş sıfat fiilidir diyebiliriz.
- 3- Kutadgu Bilig'teki sıfat-fiillerin kullanma sıklıklarını karşılaştırarak ele aldım.
- 4- En çok geçmiş zaman -mlş sıfat -fiilinin kullanıldığını görmekteyiz.
- 5- Fiil olarak baktığın zaman her iki çalışmada da geçmiş zaman sözle-fiilinin, gelecek zaman **-gU** sıfat-fiilinde **ayıt-** fiilinin kullanıldığını görmekteyiz.
- 6- Geniş zaman ekinin olumlu şekli aynı olduğu ve eski Türkçeden günümüze kadar şeklinin değişmediği sonucuna vardım. Olumsuz şekli ise Karahanlı Türkşesinde **-mas**, **-mes** şeklinde yazılmıştır. Ohrun yazıtlarındaki yalnızca **-mez** biçimi tespit edilmiştir.

Kaynakça

1. Arat, Reşit, Rahmeti1979, Kutadgu Bilig III İndeks, Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
2. Arat, Reşit, Rahmeti 1991 Kutadgu Bilig I Metin, TDK Yayınları, Ankara.
3. Arat, Reşit, Rahmeti 1991 Kutadgu Bilig Çeviri, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
4. Arat, Reşit, Rahmeti2007, Kutadgu Bilig I Metin, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
5. Akar, A. (2015). Türk Dili Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul.
6. Bayraktar, Nesrin, Türkçede Fiilimsiler 2004, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
7. Çağatay, Saadet1947, Eski Osmanlıca'da Fiil Muştakları II Partesipler, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi.
8. Dilaçar, Agop1971, Gramer, Türk Dil Araştırma Yıllığı Belleten, Ankara.
9. Eckmann, Janos1962, Çağataycada İsim -Fiiller ,Türk Dil Araştırma Yıllığı Belleten, Ankara.
10. Ergin, Muharrem2000, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basımevi, İstanbul,
11. Hacıeminoğlu, Necmettin 2008, Karahanlı Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
12. Kutadgu bilig II Fergana nüshası, III Mısır müshası 1943, Alaeddin Kırıl Basımevi, İstanbul.
13. Korkmaz, Zeynep2003, Türkiye Türkçesi Grameri, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara.
14. Korkmaz, Zeynep2007, Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Basımevi, Ankara.
15. Korkmaz, Zeynep 2011, Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, TDK Yayınları, Ankara.
16. Mansuroğlu, Mecdut1979, Karahanlıca, Tarihi Türk Şiveleri, Sevinç Matbaası, Ankara.
17. Yusuf Has Hacıb2008, Kutadgu Bilig, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

ملخص البحث

دراسة للصفات الفعلية في كوتادكو بيليك

الهدف من البحث: دراسة الصفات الفعلية الواردة في الاثر.

كوتادكو بيليك هو واحد من أوائل الأعمال المهمة بعد اعتناق الأتراك الإسلام. تمت كتابته من قبل يوسف خاص حاجب. أبقدر ما كان هذا العمل شائعاً وقت كتابته ، فقد كان موضوع بحث من قبل العديد من الباحثين اليوم. وتم تناول دراسة هذا الاثر من قبل العديد من الباحثين من حيث المحتوى والشكل. لقد استفدت من الأعمال السابقة للباحث رشيد رحمتي آرات وهذه الاعمال المذكورة في قائمة المصادر. ويعتبر هذا العمل من أهم أعمال آرات حيث ترجم العديد من الأعمال المهمة في مجال الأدب التركي مثل كوتادغو بيليك إلى اللغة التركية الحديثة.

استفدت كذلك من الكتب Kutadgu Bilig II Fergana nüshası, III Mısır müshası النسخة المصرية. قمت بترجمة الابيات التي اخترتها من النصوص الأصلية المكتوبة باللغة العثمانية وترجمتها مع معانيها إلى اللغة التركية الحديثة. بعد تحديد الصفات الفعلية الواردة في هذه الدراسة ، قمت بتصنيفهم وفقاً لتكرار الاستخدام.

الكلمات الرئيسية: كوتادكو بيليك، اللغة التركية الكراهانية، الصفات الفعلية،

الصفات.

